

REFERENCES

1. Adol'f, V. A. (1998). *Formirovanie professional'noj kompetentnosti buduschego uchitelja*. [Formation of the professional competence of the future teacher]. Moscow.
2. Almazova, N. I. (2003). *Kognitivnye aspekty formirovanija mezhhkul'turnoj kompetentnosti pri obuchenii inostrannomu jazyku v nejazykovom vuze*. [Cognitive Aspects of Formation of Intercultural Competence in Teaching a Foreign Language in Non-Linguistic High School]. SPB.
3. Burnazova, V. V. (2014). *Profesijna kompetentnist' muzikanta-instrumentalista: zmist, struktura, metodi rozvitku*. [Professional competence of musician-instrumentalist: content, structure, methods of development]. Berdijansk.
4. *Velikij tлумachnij slovník suchasnoї ukrains'koї movi*. (2003) [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv.
5. Gershunskij, B. S. (1998). *Filosofija obrazovanija dlja XXI veka*. [The philosophy of education for the twenty-first century]. Moscow.
6. Gavrilova, E. Z. (2012). *Formirovanie muzykal'noj gramotnosti v professional'noj podgotovke studentov kolledzha iskusstv*. [Formation of musical

literacy in the professional training of college students]. Moscow.

7. Demura, I. V. (2007). *Sutnist' profesijnih kompetentnostej*. [The essence of professional competencies]. Slov'jans'k.

8. Emel'janov, V. V. (2010). *Razvitie golosa. Koordinatsija i trening*. [Voice development. Coordination and training]. SPB.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТКАЧЕНКО Марина Юрїївна – старший викладач кафедри диригентсько-хорової підготовки Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: інноваційно-орієнтована підготовка майбутніх фахівців мистецького спрямування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TKACHENKO Marina Yurievna – Senior Lecturer of the Department of Conducting-Choral Training of South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky.

Circle of scientific interests: innovative-oriented training of future specialists of artistic direction.

Дата надходження рукопису 09. 02. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул.

УДК 7:37(091)(477.5),,09/17”

ТКАЧЕНКО Олена Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» e-mail: helenmuzik28@gmail.com

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (X–XVIII ст.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасні тенденції модернізації освіти, що формуються на ґрунті багатотомових вітчизняних освітніх традицій, актуалізують необхідність пошуку шляхів збагачення змісту педагогічної та мистецької підготовки майбутніх фахівців. На жаль, до сьогодення у навчальних планах більшості педагогічних університетів із спеціальністю «Музичне мистецтво» з різними додатковими спеціалізаціями відсутня дисципліна «Історія мистецької освіти України». Адже саме історія визначає ціннісні орієнтири, озброює історичною свідомістю, яка відіграє визначальну роль у практиці сучасної реформи освіти в Україні. Недостатня історико-теоретична компетентність майбутніх вчителів музичного мистецтва та художньої культури потребує звернення до традиційних, корінних основ культури та мистецької освіти. Актуальність проблеми зумовила визначення

та аналіз передумов становлення та розвитку мистецької освіти на Лівобережній Україні у X–XVIII ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи зазначену тему статті можемо констатувати, що даному питанню мало приділялося уваги. Окремі положення, що стосуються становлення мистецької освіти на Лівобережній Україні розглядаються у працях В. Аскоченського, М. Грушевського, І. Крип'якевича, В. Ворожбіт, І. Малиніної, Я. Ісаєвич, С. Горбенка, Л. Масол, О. Михайличенка, О. Отич, О. Півоварова, О. Рудницької, Т. Шевченко та ін.

Мета статті – відповідно хронологічній послідовності історичних епох з'ясувати та схарактеризувати передумови становлення й розвитку мистецької освіти на Лівобережній Україні до XVIII ст.

Виклад основного матеріалу

дослідження. До Лівобережної України входила територія сучасних Чернігівської, Полтавської і частини Сумської, Київської та Черкаської областей. У цей історичний період вона включала 11 великих міст, 126 містечок, майже 1800 сіл, мала 10 полків – Стародубський, Чернігівський, Ніжинський, Прилуцький, Київський, Гадяцький, Переяславський, Лубенський, Миргородський і Полтавський.

У ході історичного розвитку культури України всі види мистецтва почали виокремлюватися ще із синкретичного мистецтва. Такі самостійні види мистецтва, як архітектура, малярство, церковний спів та література, були ділянками християнської культури. Пам'ятки кінця X – початку XII ст. втілили й донесли до сьогодення явища культури, що побутували, віддзеркаливши тим самим існування двох напрямів художнього розвитку людства. Один з них – народна творчість, фольклор; другий – професійне мистецтво [2].

Стан мистецької освіти на Лівобережній Україні зумовлювався соціально-культурним розвитком держави та історичними подіями X–XVIII ст.

Вивчення архівних джерел, історичних матеріалів та наукової літератури дало можливість виявити й проаналізувати витоки складових мистецької освіти, що розглядалися з урахуванням хронологічної послідовності історичних епох. Це епохи: Середньовіччя та Відродження (X до середини XVII ст.), коли в Україні почали відкриватися перші церковно-приходські та монастирські школи у яких крім читання, письма, основ християнського віровчення і лічби навчали церковному співу; Просвітництво та Новий час (з середини XVII до першої половини XIX ст.).

Провідними складовими змісту мистецької освіти досліджуваного періоду були: *музична освіта, художня освіта, театральна освіта.* Музичної освіти досліджуваного періоду передбачала оволодіння вокально-хоровим мистецтвом, пісенним і музичним фольклором, кобзарським мистецтвом, інструментальним музикуванням. Художня освіта охоплювала навчання іконопису, живопису, графіки. Театральна освіта спрямовувалася на розвиток акторської та педагогічної майстерності, організаторських і комунікативних здібностей учасників шкільного театру у братських школах та колегіумах.

Основні соціальні та культурно-історичні передумови становлення та розвитку мистецької освіти на Лівобережній Україні склалися в X–XIII ст. – в епоху Київської Русі, або як її називають епоху «Княжої доби» (Середньовіччя). Вирішальне значення в

культурно-історичному розвитку цієї держави та становленні мистецької освіти відіграла реформа князя Володимира – запровадження християнства (X ст.). Центром культурного життя стала церква діяльність якої зумовила «необхідність підготовки церковних співаків, майстрів іконопису, фрескового монументального живопису, православного зодчества» [7, с. 504]. Прийняття християнства зблизило Русь з Візантією – найрозвиненішою феодальною державою з передовою культурою, освітою та мистецтвом. Відповідно культурно-історичною передумовою становлення мистецької освіти в Україні став вплив візантійської та церковної культури епохи Середньовіччя (X–XIV ст.). Для розвитку мистецької освіти на території Київської Русі були запрошені майстри з Візантії, які будували кам'яні споруди і храми, розписували їх, прикрашали фресками, мозаїкою, іконами. Поряд з іноземними майстрами працювало місцеве населення, яке навчалось невідомій раніше майстерності. Таким чином, у процесі своєрідної передачі досвіду – передача знань, умінь та навичок з відповідних видів мистецтва відбувалося становлення та розвиток художньої освіти.

Культурно-історичною передумовою становлення мистецької освіти епохи Середньовіччя був розвиток народної культури і мистецтва князівських часів X–XIII ст., в основі якої лежали дохристиянський побут, словесність, вірування, обряди (у трудових обрядах (хліборобські звичаї) та календарно-обрядовому фольклорі (побутові та календарні пісні: колядки й щедрівки, гаївки й веснянки, купальські й обжинкові, родинні, весільні, поховальні)), що супроводжувалися співом та музикою зароджувалися й елементи театру. Розвиток цих традицій вимагав подальшого спеціального мистецького навчання (навчання хорового співу в школах).

У часи епохи Середньовіччя (XI–XVI ст.) княжа влада потребувала грамотних, розумних людей для встановлення дипломатичних і культурних зв'язків з іншими державами. Для цього, влада активно сприяла поширенню освіти та творенню мистецьких цінностей. І. Крип'якевич зауважив: «Разом з християнством в Україну прийшла освіта і школа. Перші християнські князі звернули велику увагу на освіту. Володимир почав брати у значних людей дітей і давати на шкільну науку» [9, с. 48]. Школа при дворі князя була державним навчальним закладом підвищеного типу й утримувалася за рахунок князівської казни. У ній навчалися діти київської знаті. Цим самим здійснювали підготовку кадрів для державного управління, церковної організації, культури. В XI ст. освіта поширюється і в інших містах. Навчання

велося рідною мовою, навчали читання, письму, основам християнського віровчення і лічбі, церковному співу. З цього часу на Русі відкриваються монастирські школи.

Монастирські та церковно-приходські школи – це перші школи, які готували суто духівників-клериків, тому основну увагу приділяли вивченню латині, молитов і самого процесу богослужіння, невід’ємною частиною якого була музика та спів. Основні методи навчання у них були схоластичними – багаторазові повторення, механічне заучування напам’ять, що поєднувалося із суворою дисципліною [6]. Таким чином, утвердження в Київській Русі-Україні церков і монастирів сприяло виникненню монастирських, церковно-приходських шкіл, а також шкіл при єпископських кафедрах які й стали центрами писемності та освіти.

До соціальних передумов розвитку мистецької освіти упродовж XIV–XVI ст. можна зарахувати роз’єднаність українських земель, соціальне й національне гноблення з боку польських, литовських, угорських, турецьких та інших іноземних загарбників, посилення релігійного гніту, що негативно позначилося на розвитку мистецької освіти регіону. Характеризуючи соціальні й культурно-історичні передумови розвитку українських земель досліджуваного періоду, вітчизняний історик, педагог, культуролог М. Євтух указує на насильно розірваний на декілька частин український народ. Етнічні українські землі – Лівобережна, Правобережна, Слобідська та Південна Україна, Галичина, Буковина та інші входили до складу Росії, Австрії, Угорщини, Польщі, не становлячи собою єдиної української держави [8]. У зв’язку з просуванням на українські землі католицької Польщі і мусульманської Туреччини відбувалося масове переселення православного селянства з Правобережної України на Лівобережну. Переселенці з Правобережжя приносили досвід освітнього життя європейських країн, їх культури, в тому числі з наслідків діяльності українських братств, які в той час були підпорядковані Польщі та Литві. Та водночас це стало поштовхом для виникнення українського козацтва й національно-визвольної боротьби українського народу. Середньовічна культура вже не могла задовольнити нових потреб української громадськості. Як зазначає С. Горбенко, «необхідні були люди, здатні по-новому мислити, а освіченість відповідала рівню свого часу» [3, с. 158]. Тому виникла потреба в розвитку освіти, науки, мистецтва тощо.

Після військового союзу України з Росією в 1654 році Лівобережна Україна ввійшла до складу Російської імперії. Царський уряд,

якому належала верховна влада на Лівобережжі, постійно контролював дії старшинської адміністрації. За таких умов український гетьманат не міг самостійно вирішувати військові справи, питання освіти і збереження цінностей української національної культури. Утискаючи український народ, Петро I, проте, боявся відмежування України від Росії. Тому Царський уряд гарантував збереження козацьких вольностей, невтручання у справи релігії та освіти [1]. На початку XVIII ст. указом Петра I на Лівобережній Україні було відкрито мережу початкових шкіл під назвою «цифрні». Зокрема, у 1721 році було видано духовний регламент, за яким: «...вельми кь исправлению Церкви полезно есть сіе, чтобь всякъ епископъ имель въ доме, или при доме своемь школу для детей священнических или и прочих, въ надежду священства определенныхъ» [5, с. 737]. У семи полках Лівобережжя в 1740–1747 роках існувало 866 полкових шкіл, у яких навчали діти з козацьких сімей. До змісту навчання в цих школах входила хорова освіта. О. Рудницька зазначає: «Вчителі (місцеві дяки) протягом п’яти років розвивали в учнів вміння церковного співу, вчили їх колядкам, щедрівкам та гімнам».

Соціальною передумовою розвитку мистецької освіти стали соціально-політичні зміни епохи Відродження в Україні (XVI–XVII ст.). Перше національне відродження України в XVI–XVII ст. почалося з організації міських братств і братських шкіл. Створювали їх православні міщани та шляхта, духовні особи і козаки для протистояння впливу поляків і католиків на українців. Багато українських юнаків після закінчення місцевих початкових шкіл продовжували своє навчання в університетах Кракова, Парижа, Праги, Риму та ін. [4]. Переважна більшість випускників цих навчальних закладів ставали викладачами братських шкіл в Україні. Братські школи були двох типів: елементарного та підвищеного. До змісту освіти в школах першого типу, крім читання та письма, входила лічба, малювання, вивчення катехізису, особливе місце займали співи. Навчання проводили в суботу. Саме з учнів братських шкіл складався церковний хор. У деяких братських школах, наприклад у Київській, практикувався багатоголосий спів у 4, 6, 8 голосів.

Братські школи підвищеного типу, що пізніше діяли переважно при єпископських кафедрах, вивчали «сім вільних мистецтв» – граматику, риторику, діалектику або логіку, арифметику, геометрію (до якої входила географія), астрономію і музику. У XVII ст. на Лівобережній Україні виникли вищі школи – колегіуми (Чернігівський, Харківський,

Переяславський) та Києво-Могилянська академія у якій на молодших факультетах також передбачали вивчення «вільних мистецтв». Поява такої мережі шкіл є ознакою досягнення суспільством досить високого рівня культури та мистецької освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, на основі аналізу витоків складових мистецької освіти, що розглядалися з урахуванням хронологічної послідовності історичних епох, з'ясовано, що передумовами становлення і розвитку мистецької освіти на Лівобережній Україні у X – XVIII ст. були *соціальні передумови*: – прагнення князівської влади часів Київської Русі епохи Середньовіччя (X–XIV ст.) оточити себе професійними музикантами та артистами під час свят, проведення княжих прийомів та світських культурно-мистецьких заходів (ярмарків, народних гулянь), у яких обов'язково брали участь скоморохи, блазні, музиканти й співаки-боїани, які повинні були мати певний рівень мистецької підготовки; – роз'єднаність українських земель епохи Середньовіччя (XIV–XVI ст.) (просування на українські землі католицької Польщі та мусульманської Туреччини) спричинила масове переселення людей з Правобережжя на Лівобережжя і Слобожанщину; – соціально-політичні зміни епохи Відродження (XVI–XVIII ст.); – колонізація та релігійний тиск католицької Польщі на населення різних регіонів України епохи Відродження (XV–XVI ст.); – суспільно-культурна діяльність Петра Могили епохи Нового часу та Просвітництва (XVI–XVII ст.).

Культурно-історичні передумови: – вірування, обряди, ритуали, фольклор прадавніх слов'ян; – прийняття християнства епохи Середньовіччя (X ст.); – вплив візантійської та церковної культури Середньовіччя (X–XIV ст.); – поширення освіти епохи Відродження (XVI – поч. XVIII ст.): виникнення початкових шкіл (церковні), початкових шкіл підвищеного типу (монастирські, церковно-приходські, козацькі), середніх шкіл підвищеного типу (братські, єзуїтські та православні колеґіуми), вищих шкіл (Острозька та Києво-Могилянська академії), до змісту навчально-виховного процесу яких входили мистецькі дисципліни: основи церковного співу, риторика, поезика, музика, малювання;

– діяльність музичних кобзарських і лірницьких цехів, іконописних малярень (Лаврської, Переяславської), братств, спеціальних музичних шкіл (Глухівської школи співу та інструментальної музики (1739 р.), Січової вокальної школи (1754–1768 рр.)) (XVI – поч. XVIII ст.) епохи Нового часу та Просвітництва.

Упродовж X–XVIII століть унаслідок соціальних та культурно-історичних передумов зароджуються основи мистецької освіти на Лівобережній Україні – це виникнення шкіл, де серед переліку обов'язкових предметів були мистецькі дисципліни (музика, спів, поезика, риторика, малювання).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Аскоченский В. Киев с древнейшим его училищем академией: В 2-х т. / В. Аскоченский. – К., 1856. – Т. 1. – 370 с.
2. Безклуба С. Синкретизм культури Київської Русі (філософсько-естетичний аспект дослідження): дис... канд. філос. наук: 09.00.08 / С. Безклуба. – К., 1996. – 172 л.
3. Гессен С. Основы педагогики: Введение в прикладную философию / С. Гессен. – М.: Школа-пресс, 1995. – 157 с.
4. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники / С. Голубев. – К., 1883. – Т. 1. – С. 464–469.
5. Гольденвейзер А. Задачи музыкального воспитания / А. Гольденвейзер // А. Гольденвейзер о музыкальном искусстве. – М., 1975. – 416 с.
6. Грушевський М. Про старі часи на Україні. Коротка історія України (для першого початку) / М. Грушевський. – К.: АТ «Обереги», 1991. – 104 с.
7. Енциклопедія освіти. / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремінь. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Енциклопедія українознавства: Словникова частина. Т. 5.: Перевидання в Україні / ред. В. Кубійович. – Львів, 1996. – С. 144–150.

REFERENCES

1. Askochenskyi, V. (1856). *Kyev s drevneishym eho uchylyshchem akademiei*. [Kiev with its oldest academy]. V 2-kh t. Kyiv, T. 1.
2. Bezkluba, S. (1996). *Synkretyzm kultury Kyivskoi Rusi (filosofsko-estetychnyi aspekt doslidzhennia)*. [Syncretism of the culture of Kievan Rus (philosophical and aesthetic aspect of the research)]. Kyiv.
3. Hessen, S. (1995). *Osnovy pedahohyky: Vvedenye v prykladnuu fylosofyiu*. [Fundamentals of Pedagogy: Introduction to Applied Philosophy]. Moscow.
4. Holubev, S. (1883). *Kyevskiy mytropolyt Petr Mohyla y eho spodvyzhnyky*. [Kiev Metropolitan Peter Mogila and his Companions]. Kyiv.
5. Holdenveizer, A. (1975). *Zadachy muzykalnoho vospytanyia. A. Holdenveizer o muzykalnom yskusstve*. [The tasks of musical education]. Moscow.
6. Hrushevskiy, M. (1991). *Pro stari chasy na Ukraini. Korotka istoriia Ukrainy (dlia pershoho pochatku)*. [About the old times in Ukraine. A short story of Ukraine (for the first beginning)]. Kyiv.
7. *Entsyklopediia osvity* (2008). [Encyclopedia of Sciences]. Kyiv.

8. *Entsyklopediia ukrainoznavstva* (1996). [Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary part.]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ТКАЧЕНКО Олена Миколаївна – старший викладач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання, кандидат педагогічних наук, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Наукові інтереси: мистецька освіта, історія музичної педагогіки, методика музичного

виховання, методика викладання вокалу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

TKACHENKO Olena Mykolaivna – Senior Lecturer of the Department of Artistic Disciplines and Methods of Teaching, Candidate of Pedagogical Sciences, «Pereyaslav-Khmelnytsky DPU named after G. Skovoroda».

Circle of scientific interests: artistic education, history of musical pedagogy, methodology of musical education, vocal teaching methods.

Дата надходження рукопису 09. 03. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул.

УДК 378.016:7

ШИКИРІНСЬКА Оксана Анатоліївна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
e-mail: shikiroksana@gmail.com

КОВАЛЬ Тетяна Василівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
e-mail: shikiroksana@gmail.com

МИСТЕЦЬКА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір та необхідність удосконалення української системи освіти обумовлюють суттєве зростання ролі духовно-естетичних факторів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Роль першого учителя полягає не лише в тому, щоб передати знання від одного покоління до іншого, а й у тому, щоб навчити учнів мислити, розуміти й аналізувати інформацію та забезпечити зростання їхньої художньо-естетичної культури. Вчитель початкових класів покликаний не тільки дати дітям систему знань, навчити читати, писати, рахувати, але й познайомити їх зі світом мистецтва, наповнити життєдіяльність молодших школярів образами різних видів мистецтва, навчити розуміти смисл мистецьких творів, їх красою впливати на формування свідомості та самосвідомості, забезпечувати духовне становлення особистості.

На законодавчому рівні основні вимоги до змісту підготовки вчителя початкових класів відображено в освітніх нормативних документах: Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Комплексній цільовій програмі «Вчитель», Державному стандарті початкової освіти та ін. У зазначених нормативних актах

наголошується на необхідності підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, прагне бути людиною культури, оволодіваючи цінностями й знаннями в галузях мистецтв; здатного знаходити й оперативно використовувати необхідну інформацію у здійсненні міждисциплінарних зв'язків, спроможного до ефективної професійної діяльності на засадах гуманістичної педагогіки.

В умовах гуманізації освіти *культурологічний підхід*, що відображає суть освіти й виховання як явищ культури, вимагає врахування закономірностей, тенденцій, особливостей освітнього процесу, головною метою якого є виховання високоосвіченої, ерудованої особистості зі сформованою системою цінностей та естетичними смаками. Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя реалізується завдяки спеціальній технології навчання й виховання, що спрямована на розвиток у студентів здатності до цілісного бачення й сприйняття культурних цінностей, адже, як зауважує Г. Падалка, «тільки щире висловлювання думки щодо художньої цінності творів може плідно розвивати мистецьку культуру учнів» [4, с. 50].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в теорії та практиці